

G. S. KIRK - J. E. RAVEN - M. SCHOFIELD

ΟΙ
ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΟΙ
ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΚΟΥΡΤΟΒΙΚ

δ' ανατύπωση

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2006

Ὁ τίτλος τοῦ πρωτοτύπου:
The Presocratic Philosophers
A Critical History
with a Selection of Texts
Second edition [1983]
Cambridge University Press

ISBN 960-250-005-0

© Copyright για τὴν ἐλληνικὴ ἔκδοση:
Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήνα 1988

ΑΝΑΞΙΜΕΝΗΣ Ο ΜΙΛΗΣΙΟΣ

Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΣΗ, Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ

138 Διογένης Λαέρτιος II, 3: *Ἀναξιμένης Εὐρύστρατου Μιλήσιος ἤκουσεν Ἀναξιμάνδρου, ἔνιοι δὲ καὶ Παρμενίδου φασὶν ἀκοῦσαι αὐτόν. οὗτος ἀρχὴν ἀέρας εἶπε καὶ τὸ ἄπειρον. κινεῖσθαι δὲ τὰ ἄστρα οὐχ ὑπὸ γῆν ἀλλὰ περὶ γῆν. κέχρηται τε λέξει Ἰάδι ἀπλή καὶ ἀπερίττω. καὶ γεγένηται μὲν, καθά φησιν Ἀπολλόδωρος, περὶ τὴν Σάρδεων ἄλωσιν, ἐτελεύτησε δὲ τῇ ἐξηκοστῇ τρίτῃ Ὀλυμπιάδι (528-525 π.Χ.).*

Ἡ Ἀναξιμένης ἀπὸ τῆ Μίλητο, γιὸς τοῦ Εὐρύστρατου, ἦταν μαθητὴς τοῦ Ἀναξιμανδρου, μερικοὶ μάλιστα λένε ὅτι ἦταν καὶ μαθητὴς τοῦ Παρμενίδη. Αὐτὸς εἶπε ὅτι ἡ θεμελιώδης ὑλικὴ ἀρχὴ εἶναι ὁ ἀέρας καὶ τὸ ἄπειρο· καὶ ὅτι τὰ ἄστρα δὲν κινουῦνται κάτω ἀπὸ τῆ γῆ, ἀλλὰ γύρω ἀπὸ αὐτήν. Χρησιμοποίησε ἀπλή καὶ ἀπερίττη ἰωνικὴ γλώσσα. Ὅπως λέει ὁ Ἀπολλόδωρος, ἀκμασε γύρω στὴν ἐποχὴ ποῦ ἐγινε ἡ ἄλωση τῶν Σάρδεων καὶ πέθανε στὴν 63ῃ Ὀλυμπιάδα.

Εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἡ χρονολογικὴ παράδοση ἤξερε γιὰ τὴ χρονολογία τοῦ Ἀναξιμένης περισσότερα ἀπὸ τὴ δήλωση τοῦ Θεόφραστου (140) ὅτι ἦταν μαθητὴς τοῦ Ἀναξιμανδρου. Οἱ συγγραφεῖς τῶν Διαδοχῶν θὰ τὸν τοποθετοῦσαν στὴν ἐπόμενη φιλοσοφικὴ γενιὰ μετὰ τὸν Ἀναξιμάνδρο, καὶ ὁ Ἐρατοσθένης, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Ἀπολλόδωρο, θὰ διάλεγε ἕνα κατάλληλο χρονικὸ ὀρόσημο γιὰ τὴν ἀκμὴ του, δηλαδὴ τὴν ἡλικία τῶν σαράντα. Προφανῶς, αὐτὴ ἡ χρονολογία-σταθμὸς ἦταν ἡ ἄλωση τῶν Σάρδεων ἀπὸ τὸν Κύρο τὸ 546/5 π.Χ. (= Ὀλ. 58, 3· ὁ Ἰππόλυτος, *Ἔλ.* I, 7, 9 (DK 13 a 7), ἔδωσε Ὀλ. 58, 1· στὴ Σούδα, 13 a 2, τὸ ζήτημα τῆς χρονολογίας εἶναι περιπλεγμένο). Αὐτὸ τοποθετεῖ τὴ γέννηση τοῦ Ἀναξιμένης γύρω στὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τοῦ Θαλῆ, τὸ θάνατό του γύρω στὴ συμβατικὰ ἐπιλεγμένη ἡλικία τῶν ἐξήντα χρόνων καὶ κάνει τὸν τρίτο μεγάλο μιλήσιο φιλόσοφο εἴκοσι τέσσερα χρόνια νεότερο ἀπὸ τὸν Ἀναξιμάνδρο. Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἐντελῶς ὑποθετικά· ἀλλὰ μπορούμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἦταν νεότερος ἀπὸ τὸν Ἀναξιμάνδρο, πράγμα ποῦ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ σκέψη του· ἐνῶ εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανο ἡ δημιουργικὴ φάση τῆς ζωῆς του νὰ συνεχίστηκε γιὰ πολὺ μετὰ τὴν ἐναρξὴ τοῦ 5ου αἰῶνα (ἡ Μίλητος καταστράφηκε τὸ 494 π.Χ.).¹⁰⁹

Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τίς πρακτικὲς δραστηριότητες τοῦ Ἀναξιμένης δὲν ξέρουμε σχεδὸν τίποτα. Πάντως, ἀπὸ τὴν ὑφολογικὴ κρίση ποῦ διατυπώνεται στὸ **138** εἶναι φανερό ὅτι ἔγραψε ἕνα βιβλίον, ποῦ τουλάχιστον ἕνα μέρος του θὰ πρέπει

νά ήταν γνωστό στὸν Θεόφραστο. Εἶναι πολὺ πιθανό, ἄλλωστε, ὅτι σ' αὐτὸν τὸν τελευταῖο ἀνάγεται ἡ παραπάνω κρίση. Τὰ «ἀπλὰ καὶ ἀπέριττα ἰωνικά» μπορεῖ νὰ ἀντιπαρατίθενται σκόπιμα στὴ «μᾶλλον ποιητικὴ ὀρολογία» τοῦ Ἀναξίμανδρου (110).

Ο ΑΕΡΑΣ ΣΤΟΝ ΑΝΑΞΙΜΕΝΗ

(i) Ὁ ἀέρας εἶναι ἡ πρωταρχικὴ οὐσία καὶ ἡ βασικὴ μορφή τῆς ὕλης· ἀλλάζει μὲ τὴ συμπύκνωση καὶ τὴν ἀραιώση

139 Ἀριστοτέλης, *Μετ.* Α 3, 984 a 5: Ἀναξιμένης δὲ ἀέρα καὶ Λιογένης πρότερον ὕδατος καὶ μάλιστα ἄρχῃν τιθέασι τῶν ἀπλῶν σωμάτων.

Ὁ Ἀναξιμένης καὶ ὁ Διογένης τοποθετοῦν τὸν ἀέρα πρὶν ἀπὸ τὸ νερὸ καὶ μάλιστα τὸν θεωροῦν ἀρχὴ τῶν ἀπλῶν σωμάτων.

140 Θεόφραστος, σύμφωνα μὲ τὸν Σιμπλίκιο, εἰς *Φυσ.* 24, 26: Ἀναξιμένης δὲ Εὐρυστράτου Μιλήσιος, ἐταῖρος γεγονώς Ἀναξιμάνδρου, μίαν μὲν καὶ αὐτὸς τὴν ὑποκειμένην φύσιν καὶ ἄπειρόν φησιν ὡσπερ ἐκεῖνος, οὐκ ἀόριστον δὲ ὡσπερ ἐκεῖνος ἀλλὰ ὠρισμένην, ἀέρα λέγων αὐτήν· διαφέρειν δὲ μανότητι καὶ πυκνότητι κατὰ τὰς οὐσίας. καὶ ἀραιούμενον μὲν πῦρ γίνεσθαι, πυκνούμενον δὲ ἄνεμον, εἶτα νέφος, ἔτι δὲ μᾶλλον ὕδωρ, εἶτα γῆν, εἶτα λίθους, τὰ δὲ ἄλλα ἐκ τούτων. κίνησιν δὲ καὶ οὗτος αἰδίδιον ποιεῖ, δι' ἣν καὶ τὴν μεταβολὴν γίνεσθαι.

Ὁ Ἀναξιμένης ἀπὸ τῆ Μίλητο, γιὸς τοῦ Εὐρύστρατου, σύντροφος τοῦ Ἀναξίμανδρου, λέει καὶ αὐτὸς ὅτι ἡ θεμελιώδης οὐσία εἶναι μία καὶ ἄπειρη, ὅπως ἀκριβῶς ὑποστήριξε καὶ ἐκεῖνος, ἀλλὰ δὲν τὴν ἄφησε ἀπροσδιόριστη ὅπως ὁ Ἀναξίμανδρος, παρὰ τὴν προσδιόρισε, ταυτίζοντάς τη μὲ τὸν ἀέρα· καὶ ὁ χαρακτῆρας τῆς μεταβάλλεται μὲ τὴν πυκνώση καὶ τὴν ἀραίωση. Ὅταν ὁ ἀέρας ἀραιώνεται γίνεται φωτιά, ἐνῶ ὅταν πυκνώνεται γίνεται ἄνεμος, κατόπιν σύννεφο, ὅταν πυκνωθεῖ ἀκόμα περισσότερο γίνεται νερό, ἔπειτα γῆ, ἔπειτα πέτρες· καὶ τὰ ὑπόλοιπα ὕλικά προέρχονται ἀπὸ αὐτά. Καὶ ὁ Ἀναξιμένης ἐπίσης θεωρεῖ τὴν κίνηση ἀέναη καὶ λέει ὅτι αὐτὴ προκαλεῖ τὴ μεταβολή.

141 Ἰππόλυτος, *Ἔλ.* I, 7, 1: Ἀναξιμένης... ἀέρα ἄπειρον ἔφη τὴν ἀρχὴν εἶναι, ἐξ οὗ τὰ γινόμενα καὶ τὰ γεγονότα καὶ τὰ ἐσόμενα καὶ θεοὺς καὶ θεῖα γίνεσθαι, τὰ δὲ λοιπὰ ἐκ τῶν τούτου ἀπογόνων. (2) τὸ δὲ εἶδος τοῦ ἀέρος τοιοῦτον· ὅταν μὲν ὀμαλώτατος ᾗ, ὄφει ἀδηλον, δηλοῦσθαι δὲ τῷ ψυχρῷ καὶ τῷ θερμῷ καὶ τῷ νοτερῷ καὶ τῷ κινουμένῳ. κινεῖσθαι δὲ αἰεὶ· οὐ γὰρ μεταβάλλειν ὅσα μεταβάλλει, εἰ μὴ κινοῖτο. (3) πυκνούμενον γὰρ καὶ ἀραιούμενον διάφορον φαίνεσθαι· ὅταν γὰρ εἰς τὸ ἀραιότερον διαχυθῆ, πῦρ γίνεσθαι, ἀνέμους δὲ πάλιν εἶναι ἀέρα πυκνούμενον, ἐξ ἀέρος (δὲ) νέφος ἀποτελεῖσθαι κατὰ τὴν πίλησιν, ἔτι δὲ μᾶλλον

ὕδωρ, ἐπὶ πλεῖον πυκνωθέντα γῆν καὶ εἰς τὸ μάλιστα πυκνότατον λίθους. ὥστε τὰ κυριώτατα τῆς γενέσεως ἐναντία εἶναι, θερμόν τε καὶ ψυχρόν.

Ἄναξιμένης... εἶπε ὅτι ὁ ἄπειρος ἀέρας εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀρχή, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται ὅσα γεννήθηκαν, ὅσα γεννιούνται καὶ ὅσα θὰ γεννηθοῦν, οἱ θεοὶ καὶ τὰ θεῖα, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα προέρχονται ἀπὸ τὰ παράγωγά του. Ἡ μορφή τοῦ ἀέρα εἶναι τέτοια ὥστε, ὅταν εἶναι ὁμοιόμορφα κατανεμημένος, εἶναι ἀόρατος, ἀλλὰ φανερώνεται ἀπὸ τὸ κρῦο καὶ τὴ ζέστη καὶ τὴν ὑγρασία καὶ τὴν κίνηση. Ὁ ἀέρας κινεῖται συνεχῶς· γιατί τὰ πράγματα ποὺ ἀλλάζουν δὲν ἀλλάζουν ἀν δὲν ὑπάρχει κίνηση. Ὅταν γίνεται πυκνότερος ἢ ἀραιότερος παίρνει διαφορετική ὄψη· γιατί ὅταν διαλύεται σὲ κάτι ἀραιότερο γίνεται φωτιά, ἐνῶ οἱ ἄνεμοι εἶναι ἀέρας ποὺ πυκνώνεται καὶ τὸ σύννεφο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀέρα συμπυκνωμένο. Ὅταν πυκνώνεται ἀκόμα περισσότερο, παράγει τὸ νερό, καὶ σὲ ἀκόμα μεγαλύτερη πυκνότητα σχηματίζει χῶμα, ἐνῶ στὴ μέγιστη δυνατὴ πυκνότητά του ἀποτελεῖ τίς πέτρες. Ἔτσι λοιπόν, τὰ βασικότερα συστατικά τῆς δημιουργίας εἶναι ἀντίθετα, τὸ θερμὸ καὶ τὸ ψυχρό.

Τὸ **139**, μαζί μὲ τὸ **150** καὶ τὸ **159**, εἶναι ὅλα ὅσα εἶχε νὰ πεῖ ὁ Ἀριστοτέλης γιὰ τὸν Ἀναξιμένη ὀνομαστικά, καὶ οἱ περισσότερες πληροφορίες μας βασίζονται στὸν Θεόφραστο, ποὺ, σύμφωνα μὲ τὸν Διογένη Λαέρτιο (V, 42), ἔγραψε μιὰ εἰδικὴ μονογραφία γι' αὐτόν. Στὸ **140** ὁ Σιμπλίκιος διασώζει σὲ περιληπτικὴ μορφή τὴν ἀνάλυση τοῦ Θεόφραστου γιὰ τὴν ὑλικὴ ἀρχή. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ἡ ἐκδοχὴ ποὺ μᾶς δίνει ὁ Ἰππόλυτος εἶναι μακροσκελέστερη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Σιμπλίκιου, ἀλλὰ ἡ προσεκτικότερη ἐξέταση τοῦ **141** δείχνει ὅτι αὐτὸ ὀφείλεται κυρίως σὲ πλατειαστικὲς ἐπεκτάσεις καὶ σὲ παρέμβλητες ἐρμηνεῖες. Πάντως, ἡ ἔκφραση *πίλησις* (ἀπὸ τὸ ρῆμα *πιλεῖσθαι*) γιὰ τὴ συμπίκνωση τοῦ ἀέρα ὑπάρχει καὶ στὴ σύνοψη τοῦ Ψευδοπλουτάρχου (**148**) καὶ εἶναι πιθανὸ νὰ ἀνάγεται στὸν Θεόφραστο· ἦταν ἕνας συνηθισμένος ὄρος τοῦ 4ου αἰῶνα καὶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ χρησιμοποιήθηκε σ' αὐτὴ τὴ μορφή ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀναξιμένη, ἀντίθετα μὲ ὅσα λένε ὁ Diels καὶ ἄλλοι.

Ἄναξιμένης θεωροῦσε σαφῶς ὅτι ἡ πρωταρχικὴ οὐσία ἦταν ἡ βασικὴ μορφή τῆς ὕλης ποὺ ὑπάρχει στὸν διαφοροποιημένο κόσμος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι σκεφτόταν μ' ἕναν τρόπο ποὺ ἐπέτρεπε σ' αὐτὴ τὴν πρωταρχικὴ οὐσία νὰ μετατρέπεται σὲ ἄλλα συστατικά τοῦ κόσμου, ὅπως ἡ θάλασσα ἢ τὸ χῶμα, χωρὶς ὥστόσο νὰ χάνει τὴν ιδιοσυστασία της. Γινόταν ἀπλῶς πυκνότερη ἢ ἀραιότερη —δηλαδή ἀλλάζε ἐμφάνιση ἀνάλογα μὲ τὴν ποσότητά της σὲ μιὰ ὀρισμένη θέση. Αὐτὴ ἡ λύση ἐξουδετέρωνε τὴν ἀντίρρηση ποὺ ἴσως νὰ εἶχε ὁ Ἀναξίμανδρος γιὰ τὸ νερὸ τοῦ Θαλῆ (**105**) καὶ ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ τὸν ἐνθάρουνε νὰ δεχθεῖ ὅτι ἡ πρωταρχικὴ οὐσία εἶναι ἀκαθόριστη. Ὁ ἀέρας τοῦ Ἀναξιμένη ἐκτεινόταν καὶ αὐτὸς χωρὶς ὄρια, περιέκλειε ὅλα τὰ πράγματα (**108** καὶ **160**) καὶ γι' αὐτὸ ὁ Θεόφραστος τὸν περιέγραψε ἄπειρο. Δὲν εἶναι ἐντελῶς ξεκάθαρο τί ἀκριβῶς ἐννοοῦσε ὁ Ἀναξιμένης μὲ τὸν ὄρο *ἄηρ*. Στὸν Ὅμηρο καὶ μερικὲς φορές, στὴ μεταγενέστερη ἰωνικὴ πεζογραφία ἡ λέξη *ἄηρ* σήμαινε τὴν

καταχνιά, κάτι όρατό και θολό· και ή κοσμογονία του 'Αναξίμανδρου περιλάμβανε μια ύγρη καταχνιά, ένα μέρος τής όποιας στερεοποιήθηκε και σχημάτισε ένα είδος λάσπης. 'Ο 'Αναξιμένης είπε πιθανότατα (160) ότι τά πάντα περιβάλλονται από «πνεῦμα και άέρα» και ότι ή ψυχή σχετίζεται με αυτόν τόν άέρα· πράγμα που ύποδηλώνει ότι γι' αυτόν ό άήρ δέν ήταν καταχνιά παρά, όπως θεώρησε ό 'Ιππόλυτος στό 141, ό άόρατος άτμοσφαιρικός άέρας. Αυτό επιβεβαιώνεται από τό γεγονός ότι ό 'Αναξιμένης περιέγραψε, όπως φαίνεται, τούς άνέμους ως έλαφρά συμπυκνωμένη μορφή άέρα (140, 141).

Είμαι βέβαιο ότι ό άτμοσφαιρικός άέρας δέν άποτελοῦσε κοσμικό συστατικό στη φιλοσοφία του 'Ηράκλειτου (λ.χ. 218), και ή ύλικότητά του έπρεπε νά περιμένει τόν 'Εμπεδοκλή για νά τήν τονίσει (άπόσπ. 100, πρβ. 471). "Όπως φαίνεται, λοιπόν, ό 'Αναξιμένης ύπέθεσε άπλώς ότι τουλάχιστον ένα μέρος του άτμοσφαιρικού άέρα είναι ύλικό και, άκόμα περισσότερο, ότι άποτελεϊ τή βασική μορφή τής ύλης, αλλά δέν πρόσφερε καμιά συγκεκριμένη άπόδειξη τής ύλικότητάς του και έτσι δέν έπεισε τούς άμεσους διαδόχους του. Αύτη ή ύπόθεση —άν πράγματι τήν έκανε ό 'Αναξιμένης— ήταν πολύ άξιόλογη· άν και πρέπει νά θυμόμαστε ότι τό πνεῦμα, με τήν έννοια τής πνοής, θεωρούταν σίγουρα ύπαρκτό και ώστόσο ήταν άόρατο. "Όμως δέν ήταν έντελώς άνεπαίσθητο· τήν παρουσία του τή φανέρωναν χειροπιαστές ιδιότητες —με τούς όρους του 'Ιππόλυτου «τό κρύο και ή ζέστη και ή ύγρασία και ή κίνηση». 'Ο άτμοσφαιρικός άέρας, σε μερικές περιπτώσεις, δέν γίνεται αίσθητός με κανένα από αυτά τά φαινόμενα.

Οί κυριότερες μορφές που παίρνει ό άέρας όταν συμπυκνώνεται και όταν άραιώνεται περιγράφηκαν από τόν Θεόφραστο. Είμαι άρκετά προφανείς και σίγουρα βασίζονταν στην παρατήρηση φυσικών φαινομένων —τής βροχής που έρχεται από τά σύννεφα, του νερού που φαινομενικά συμπυκνώνεται σε γή, τής έξάτμισης κτλ. Τέτοιες μεταβολές τις δέχονταν όλοι οί προσωκρατικοί· αλλά μόνο ό 'Αναξιμένης τις έξήγησε άπλά, με τήν πυκνότητα μιās και μοναδικής ουσίας.¹¹⁰ Θα άναρωτηθεϊ κανείς γιατί ό 'Αναξιμένης άνήγαγε ειδικά τόν άέρα σε κανονική ή βασική μορφή τής ύλης· από τήν άποψη τών φυσικών μεταβολών που συμβαίνουν στον κόσμο, ή βασική ουσία θα μπορούσε έξίσου καλά νά είναι τό νερό, και ό άέρας νά είναι μιá άραιωμένη μορφή νερού. Παίρνοντας ύπόψη τό χωρίο 160, όπου ό κοσμικός άέρας συγκρίνεται με τό πνεῦμα (που κατά παράδοση ταυτιζόταν με τή ζωοδότρα ψυχή), φαίνεται ότι ό 'Αναξιμένης θεώρησε τόν άέρα πνοή του κόσμου, και κατ' έπέκταση τήν άείζωη (και έπομένως θεία) πηγή του. 'Επιπλέον, μπορεί ό άέρας νά έδινε στον 'Αναξιμένη τήν έντύπωση ότι έχει μερικές από τις ιδιότητες που χαρακτήριζαν τό "Άπειρον του 'Αναξίμανδρου (καθώς δέν έχει κανένα συγκεκριμένο αντίθετο)· εκτός από αυτό, είχε τό πλεονέκτημα ότι καταλάμβανε μιá πολύ μεγάλη έκταση του διαφοροποιημένου κόσμου. Με τήν πρώτη ματιά φαίνεται ότι ό 'Αναξιμένης έγκατέλειψε

τὴν ἀρχὴ τῶν παγκόσμιων ἀντιθέσεων (ποῦ θὰ τὴν ἀναζωογονήσει γιὰ ἓνα σύντομο διάστημα ὁ Ἡράκλειτος, ἀλλὰ σὲ μιὰ πιὸ ἀναξιμάνδρεια μορφή καὶ μὲ ἀρκετὲς τροποποιήσεις) καὶ ἔτσι δὲν μποροῦσε νὰ χρησιμοποιήσει τὰ μεταφορικὰ μοτίβα τῆς ἀδικίας καὶ τῆς ἐπανόρθωσης γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὶς φυσικὲς μεταβολές. Ὅμως ἓνα ζεῦγος ἀντιθέτων, τὸ ἀραιὸ καὶ τὸ πυκνὸ, ἀπέκτησε καινούρια καὶ εἰδικὴ σημασία, καὶ θὰ ἦταν εὐλογο νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς ὅτι κάθε ἀλλαγὴ ὀφείλεται στὴν ἀντίδραση ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ δύο. Ἐπιπλέον, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ἀναξιμένης συμμεριζόταν τὴν ἀντίληψη τοῦ Θαλῆ ὅτι ἡ ὕλη εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο ζωντανή, πράγμα ποῦ ἴσως πίστευε ὅτι ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴ συνεχὴ κινητικότητα τοῦ ἀέρα —ιδιαίτερα ἂν δεχόταν ὅτι εἶναι πράγματι ἀέρας μόνον ὅταν εἶναι αἰσθητός. Ὁ Θεόφραστος, κατὰ τὴ συνήθειά του, ἀνήγαγε αὐτὲς τὶς ιδέες στὴ φόρμουλα «ἀέναη κίνηση», προσθέτοντας ὅτι κάθε μεταβολὴ ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὴ τὴν κίνηση.

Φαίνεται ὅτι, σύμφωνα μὲ τὸν Θεόφραστο («τὰ ὑπόλοιπα ὕλικά, ἀπὸ αὐτὰ» στὸ τέλος τοῦ 140, καθὼς ἐπίσης σὲ μιὰ ἀόριστη καὶ ἀνακριβὴ παράφραση στὴν ἀρχὴ τοῦ 141· πρβ. Κικέρων, *Acad. pr.* II, 37, 118· DK 13 a 9), ὁ Ἀναξιμένης δὲν θεωροῦσε ὅτι κάθε λογῆς φυσικὴ οὐσία μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ὡς ἄμεση μορφή τοῦ ἀέρα, παρὰ ὅτι ὑπάρχουν ὀρισμένες βασικὲς μορφές (φωτιά, ἀέρας, ἄνεμος, σύννεφο, νερό, γῆ, πέτρα), ἀπὸ τὴ σύνθεση τῶν ὁποίων προκύπτουν ἄλλες μορφές. Ἄν αὐτὸ ἀληθεύει, εἶναι πολὺ σημαντικό, γιατί κάνει τὸν Ἀναξιμένη πρωτογενεὶ τῆς ιδέας ὅτι ὑπάρχουν στοιχεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα συντίθενται τὰ ἄλλα ἀντικείμενα —μιὰ ιδέα ποῦ μορφοποιήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Ἐμπεδοκλῆ. Ὅμως εἶναι ἀμφίβολο ἂν αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία εἶναι δικαιολογημένη. Δὲν ὑπάρχουν ἄλλες ἐνδείξεις ὅτι ὁποιοσδήποτε πρὶν ἀπὸ τὸν Ἐμπεδοκλῆ προσπάθησε νὰ περιγράψει καὶ νὰ ἐξηγήσει κάτι ἄλλο πέρα ἀπὸ τὶς κοσμικὲς οὐσίες· καθὼς ὁ Ἀναξιμένης εἶχε βρεῖ ἓναν τρόπο νὰ ἐξηγεῖ τὴν ἀνομοιότητα, θὰ ταίριαζε πιὸ πολὺ στὴν ιδιότητα τοῦ μιλήσιου φιλοσόφου νὰ προσκολληθεῖ σ' αὐτόν· καὶ ὁ Θεόφραστος εἶχε τὴν τάση νὰ προσθέτει σ' ἓναν εἰδικὸ κατάλογο τέτοιες γενικευτικὲς ἀνακεφαλαιώσεις, ποῦ συχνὰ εἶναι κάπως παραπλανητικὲς.¹¹¹ Ἀλλὰ μπορεῖ πράγματι ἡ δυσκολία τῆς μετατροπῆς τοῦ ἀέρα σὲ βράχια καὶ μυρτιές νὰ ἀπασχόλησε τὸν Ἀναξιμένη καὶ νὰ τοῦ ὑπέδειξε τὰ πλεονεκτῆματα ποῦ εἶχε τὸ μεῖγμα, ὡς πρόσθετος μηχανισμός (βλ. Guthrie, *HGP* I, 122 κέ.). Ὅπως καὶ ἂν ἔχει τὸ ζήτημα, ὁ J. Barnes ἔχει ἀρκετὲς δικαιολογίες ὅταν ἀπορρίπτει τὴν ιδέα ὅτι ὁ Ἀναξιμένης ἦταν ἓνας «προσωκρατικὸς Boyle» καὶ ὅτι ἡ φυσικὴ του ἦταν «κατὰ βάση ποσοτικὴ» (δ.π., I, 45 κέ.).

(ii) Τὸ ζεστό καὶ τὸ ψυχρὸ ὀφείλονται στὴν ἀραίωση καὶ τὴ συμπύκνωση

143 Πλούταρχος, *Περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ* 7, 947 f (DK 13 b 1): ...ἢ καθάπερ